

AUTIZMLI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH

*Raxmonova Manzura Maxmudovna**Kimyo xalqoro universiteti**Logopediya yo'nalishi MSPD-IU talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola autizmlı bolalarning nutqini rivojlantirishga oid muammolarnı tahlil qilib, samarali yondoshuvlarnı ko'rib chiqadi. Maqolada autizmlı bolalardagi nutq rivojlanishidagi kechikishlarnı, uning sabablarini va rivojlanish jarayonini yengish uchun qo'llaniladigan samarali pedagogik va terapevtik yondoshuvlar haqida so'z boradi. Bular orasida erta tashxis, maxsus terapiya usullari (masalan, PECS, logopediya), ijtimoiy o'yinlar va vizual yordamlar kabilar mavjud. Shuningdek, maqola ota-onalar va o'qituvchilar uchun tavsiyalarnı ham taqdim etadi, ularning autizmlı bolalar bilan samarali ishlashiga yordam beradigan metodlar va usullarnı keltiradi.

Kalit so'zlar: Autizm spektri buzilishi (ASB), logopediya, ijtimoiy muloqot, repetitiv nutq, PECS (Picture Exchange Communication System), vizual yordamlar, individual yondoshuv, maxsus terapiya.

Аннотация: Данная статья анализирует проблемы развития речи у детей с аутизмом и рассматривает эффективные подходы к решению этих проблем. В статье рассматриваются причины задержки речевого развития у детей с аутизмом и стратегии, направленные на преодоление этих проблем, такие как ранняя диагностика, специализированные терапевтические методы (например, PECS, логопедия), социальные игры и визуальные материалы. Также представлены рекомендации для родителей и учителей, помогающие эффективно работать с детьми с аутизмом, а также методы и подходы, способствующие успешному развитию речи.

Ключевые слова: расстройство аутистического спектра (РАС), логопедия, социальная коммуникация, повторяющаяся речь, PECS (система обмена картинками), наглядные пособия, индивидуальный подход, специальная терапия.

Abstract: This article analyzes the issues of speech development in children with autism and explores effective approaches to addressing these challenges. The article discusses the causes of speech development delays in children with autism and strategies aimed at overcoming these issues, such as early diagnosis, specialized therapeutic methods (e.g., PECS, speech therapy), social games, and visual aids. It also provides recommendations for parents and teachers to help them effectively work with

children with autism, along with methods and approaches that promote successful speech development.

Keywords: Autism spectrum disorder (ASD), speech therapy, social communication, repetitive speech, PECS (Picture Exchange Communication System), visual aids, individual approach, special therapy.

Autizm spektri buzilishi (ASB) – bu nevrologik va rivojlanish nuqtai nazaridan murakkab bir holat bo‘lib, u bolalarning muloqot qilish, ijtimoiy o‘zaro munosabatlar va qayta-qayta takrorlanadigan xatti-harakatlari bilan bog‘liq bo‘ladi. Autizmli bolalar ko‘pincha nutq rivojlanishida kechikish yoki qiyinchiliklarga duch keladilar. Nutq va til rivojlanishi – bu ularning kundalik hayotida o‘z fikrlarini ifodalash, boshqalar bilan muloqot qilish va jamiyatga integratsiyalashish uchun juda muhim ahamiyatga ega.

Bu maqolada autizmli bolalarda nutq rivojlanishini qanday qo‘llab-quvvatlash mumkinligini, muammolarni qanday aniqlash va ularni yengish yo‘llarini ko‘rib chiqamiz.

Autizmli bolalar nutqni rivojlantirishda ba‘zi aniq xususiyatlarga ega bo‘lishi mumkin. Ularda nutqning so‘zlashuv, semantik va sintaktik jihatlari kechikishi yoki o‘zgarishi kuzatiladi. Shuningdek, autizm spektri buzilishida muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalar ham rivojlanmaydi yoki to‘liq rivojlanmagan bo‘lishi mumkin.

Autizmli bolalarda nutqning rivojlanmasligi yoki kechikishi asosan uch xil shaklda namoyon bo‘ladi:

1. *Jismoniy nutqning kechikishi yoki yo‘qligi:* Ba‘zi autizmli bolalar butunlay nutq qila olmaydi. Ular so‘zlashuvda butunlay pasayish yoki o‘zgacha usullar (masalan, belgilash, qo‘llar bilan ifodalash) orqali muloqot qilishadi.

2. *Repetitiv nutq:* Ba‘zi bolalar “echolaliya” (so‘zlarni takrorlash) yoki o‘zlariga xos repetitiv (qaytalanadigan) so‘zlashuv usullarini qo‘llashadi. Bu holat nutqni samarali foydalanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin.

3. *Ijtimoiy nutq muammolari:* Autizmli bolalar ko‘pincha ijtimoiy muloqotda qiyinchiliklarga duch keladilar. Ular o‘z fikrlarini boshqalarga etkazishda yoki boshqalar bilan o‘zaro munosabatda bo‘lishda muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun, bu bolalar uchun kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirish juda muhimdir.

Autizmli bolalarning nutqini rivojlantirish jarayoniga bir qancha omillar ta‘sir ko‘rsatishi mumkin:

- *Genetik omillar:* Autizmli bolalarda nutq rivojlanishidagi kechikishlar ba‘zan oilaviy tarixga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Boshqa nevrologik kasalliklar yoki rivojlanish buzilishlari ham bu jarayonda rol o‘ynashi mumkin.

• *Ijtimoiy-muhit omillari:* Bolaning o‘zaro munosabatlari va muhitidagi ijtimoiy omillar nutq rivojlanishiga ta’sir qiladi. Agar bolaga muloqot qilish uchun mos va samarali imkoniyatlar yaratilmasa, nutq rivojlanishi kechikishi mumkin.

• *Tibbiy omillar:* Ba’zi sog‘liq muammolari (masalan, eshitish qobiliyatining buzilishi) bolalarning nutq rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Autizmli bolalarning nutq rivojlanishiga yordam berish uchun ko‘plab samarali strategiyalar mavjud. Bu usullar bolaning o‘ziga xos ehtiyojlariga qarab moslashtirilishi lozim.

1. *Erta tashxis va davolash.* Autizmni erda yoshda aniqlash va terapevtik choralarni qo‘llash nutq rivojlanishini yaxshilashda juda muhimdir. Erta intervensiyalar bolaning umumiy rivojlanishiga yordam beradi va nutq rivojlanishini tezlashtiradi.

2. *Tilni rivojlantirish uchun ijtimoiy o‘yinlar.* Autizmli bolalar ko‘pincha ijtimoiy o‘yinlarga qiziqish bildirmaydi yoki ular uchun o‘ynash qiyin bo‘ladi. Biroq, ijtimoiy o‘yinlar, masalan, “roli o‘ynash o‘yinlari” orqali nutqni rivojlantirish mumkin. Bu o‘yinlar bolaga boshqa odamlar bilan muloqot qilishni va ular bilan turli ijtimoiy vaziyatlarda muloqot qilishni o‘rgatadi.

3. *Vizual yordamlar.* Autizmli bolalar ko‘pincha vizual materiallarga yaxshi javob berishadi. Rasmlar, kartochkalar yoki qisqa yozuvlar yordamida ular muloqotda bo‘lishi osonlashadi. Bu yordamlar bolaga so‘zlar va tushunchalarni o‘rgatishda foydali bo‘lishi mumkin.

4. *Ijtimoiy hikoyalar.* Ijtimoiy hikoyalar (social stories) orqali bolalar ijtimoiy vaziyatlarni tushunishni o‘rganadilar. Ushbu hikoyalar muayyan vaziyatlarda qanday xatti-harakat qilish kerakligi haqida ma’lumot beradi va nutqni rivojlantirishga yordam beradi.

5. *“PECS” (Picture Exchange Communication System) usuli.* PECS – bu tasvirlar orqali muloqot qilish tizimi bo‘lib, autizmli bolalar uchun samarali muloqot usuli hisoblanadi. Bu tizim bolalarga rasmlar yordamida o‘z fikrlarini ifodalash imkoniyatini yaratadi.

6. *Maxsus terapevtik yondoshuvlar.* Logopedik terapiya va nutqni tiklash uchun maxsus treninglar yordamida autizmli bolalar nutqni yaxshilashlari mumkin. Logopedlar bolalar bilan individual ishlashadi, ularga so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, so‘zlashuvda aniq va to‘g‘ri ifodalarni ishlatish kabi ko‘nikmalarni o‘rgatishadi.

Autizmli bolalar bilan ishlashda ota-onalar va o‘qituvchilarning roli juda muhimdir. Quyidagi tavsiyalar yordamida ularga nutqni rivojlantirishda qo‘llab-quvvatlash mumkin:

1. Tinch va do'stona muhit yaratish: Bolaning o'rganish jarayonida tinch va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish juda muhimdir. Bu bolaga xavfsiz va xotirjam his qilishga yordam beradi.

2. O'yin va faoliyatlar orqali o'rgatish: Nutqni rivojlantirish o'yinlar va faoliyatlar orqali yanada qiziqarli va samarali bo'ladi. Bolaga o'ynash orqali til va muloqot ko'nikmalarini o'rgatish mumkin.

3. Sabr va tushunish: Autizimli bolalar uchun nutqni rivojlantirish jarayoni vaqt talab qilishi mumkin. Shuning uchun sabr va tushunish bilan yondoshuv muhim ahamiyatga ega.

4. Maqsadli va tizimli yondoshuv: Nutq rivojlanishining har bir bosqichini kuzatib borish, bolaga moslashtirilgan strategiyalarni ishlab chiqish va qo'llash zarur.

Autizimli bolalarning nutqini rivojlantirishda ota-onalar va o'qituvchilarning roli nihoyatda muhimdir. Ota-onalar va o'qituvchilar birgalikda faoliyat yuritib, bolalarning nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashlari va ularning kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishlari lozim.

Ota-onalar bolalarning dastlabki ta'limchilaridir va ularning nutq rivojlanishidagi asosiy o'rinlarni egallashadi. Ularning roli quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- a) Erta tashxis va rehabilitatsiya
- b) Uyda qo'llab-quvvatlash va muhit yaratish
- c) Nutqni rag'batlantirish
- d) Bolaga faoliyatlar orqali yordam berish

O'qituvchilar autizimli bolalar bilan ishlashda maxsus yondoshuvlar va metodlarni qo'llaydilar. Ularning roli quyidagicha:

- a) Maxsus o'qitish strategiyalarini qo'llash
- b) Samarali kommunikatsiya yondoshuvlarini yaratish
- c) Individual yondoshuv
- d) Samarali va doimiy rag'batlantirish
- e) Ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni rivojlantirish

Autizimli bolalar bilan ishlashda ota-onalar va o'qituvchilarning o'rtasidagi hamkorlik juda muhimdir. Ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida samarali aloqalar va o'zaro fikr almashish orqali bola uchun individual ta'lim dasturlari yaratish, uni rivojlantirish va nutq ko'nikmalarini oshirish uchun eng yaxshi strategiyalarni aniqlash mumkin. Doimiy o'zaro muloqot va hamkorlik bolalar uchun eng yaxshi ta'lim sharoitlarini yaratish va rivojlanishni kuzatib borishda samarali bo'ladi.

Autizimli bolalar uchun nutq rivojlanishi juda muhim jarayon bo'lib, ularning jamiyatga integratsiyasini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Nutqni rivojlantirishda erta tashxis, maxsus terapiya, vizual materiallar va boshqa

yondoshuvlar yordamida samarali natijalarga erishish mumkin. Ota-onalar, o'qituvchilar va terapevtlar bu jarayonda muhim rol o'ynaydi, ularning sabri, tushunishi va qo'llab-quvvatlashi bolalarning nutq rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Autizmli bolalar bilan ishlashda ota-onalar va o'qituvchilarning roli juda muhimdir. Ota-onalar uyda bolalarining rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, nutq va muloqot ko'nikmalarini oshirishga yordam berish, rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish orqali bolaga yordam berishlari zarur. O'qituvchilar esa maxsus yondoshuvlar, kommunikatsiya vositalari va individual ta'lim metodlari orqali nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashi kerak. Ota-onalar va o'qituvchilarning birgalikdagi ishlashi bolalar uchun muvaffaqiyatli natijalarga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov X. Autizmli bolalarning rivojlanish xususiyatlari va nutqni rivojlantirish metodlari. Tashkent: O'qituvchi.
2. Toshpo'latov A. Autizmli bolalar uchun maxsus ta'lim va rivojlanishning asosiy yo'nalishlari. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti.
3. Abduqodirov Z., & Xudoyberganova L. Autizmli bolalar bilan ishlashda pedagogik texnologiyalar va metodlar. Tashkent: TDPU nashriyoti.
4. Tillaev N. Logopediya va maxsus ta'lim: Autizmli bolalarning nutqini rivojlantirish. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti nashriyoti.
5. Hudoyberganova L. (2021). Autizmli bolalarda nutqni rivojlantirishda logopediya yondoshuvlarining samaradorligi. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.